

MARI LUUKKONEN
RAUTAESIRIPUN
VARJOSSA

SUPO IDÄN JA LÄNNEN JÄNNITEKENTÄSSÄ 1978-1990

Helsingissä Kustannusosakeyhtiö Otava

© Mari Luukkonen ja Kustannusosakeyhtiö Otava 2022
Kuvaliitteen valokuvat ovat Suojelupoliisin ja Seppo Tiitisen arkistosta, ellei toisin mainita.

ISBN 978-951-1-43339-2

OTAVA
KIRJAPAINO
Keuruu 2022

SISÄLLYS

LUKIJALLE	11
PROLOGI – ODOTUKSIA JA ENNAKKOLUULOJA	19
OSA I – VIRALLISEN ULKOPOLITIIKAN	
NÄKYMÄTÖN AIRUT	29
1 YYA-HENKI LASKEUTUU RATAKADULLE	31
Yhteys Leningradiin	31
Uusi järjestelmä laajenee Moskovaan	40
Yhteistyöpainetta lisätään olympialaisten varjolla	48
Konkretisoituiko yhteistyö?	60
2 VALTIOJOHDON ULKOPOLIITTINEN TYÖKALU	65
Kirstyvät suurvaltasuhteet	65
Reaktiot Afganistanin miehitykseen	67
Vladimirov ehdottaa pysyvää informaatiokanavaa	72
Ulkopolitiikan huomioiminen suojelupoliisin toiminnassa	73
Supon linjanmuutos?	77
3 SUPO NEUVOSTOVASTAISEN TOIMINNAN	
VALVOJANA	85
Raamattujen salakuljetus	85
Mellerin toiminta – Tervatippa pois hunajatyynyristä!	92
Puola-Solidaarisuus ja mustan listan mysteeri	105
Itsenäisyyden puolesta ry	113
Valtakunnanjohtaja Pekka Siitoin	116
Muu neuvostovastainen toiminta ja sotien haamut	129
Myrskyjä vesilasissa?	132
4 VALTIOJOHDOT VAIHTUVAT –	
KRIITTISET VUODET 1981–86	136
Kekkoslaisuuden on säilyttävä	136
Vuonna 1984	146
Operaatio idänkaupan puhdistamiseksi	149
Olli Backman idänkaupan puhdistuksen uhrina	161
Balttipkolaisten rauhan ja vapauden risteily – njet, njet soviet	174
Supon toiminnan kaksi eri tasoa	181

5 TUULI KÄÄNTYY – RIKKARUOHOT POIS	
YSTÄVYYDEN KUKKAPENKISTÄ	186
Vladimirovin kausi päättyy	186
Interregnumin aika alkaa	189
Neuvostoloikkarit vuosina 1978–90	192
Tšerepanov ja Surovec	193
Kansainvälinen paine kasvaa	197
Ensimmäiset ”vilpittömät loikkarit” pääsevät länteen	206
Aževski ja Biketov	211
Linjan muutos sinetöidään 1987	218
Repo ja Rahimov – ei aivan tavanomainen loikkausjuttu	222
Neuvostoliittolaisten uusi loikkarilinja pitää	232
Smirnov – viimeinen Suomesta palautettu loikkari	236
Loikkareiden tasapuolisen tyylistä kohtelusta avunantoon	239
6 GLASNOST – URHEILUHENKEÄ JA SUHTEIDEN	
NORMALISOINTIA	243
Prilukov Suomessa 1988 – ehdotus yhteistyöstä	
maailmanrauhan hyväksi	245
Sopimus pysyvistä informaatiokanavasta	249
7 ”YSTÄVYYSTEN TÄYTYY TAVATA TAI YSTÄVYYS	
SAMMUU”	256
KGB hioo taktiikkaansa	256
Suojelupoliisin taktiikka	267
OSA II – LÄNNEN ETUVARTIOSSA	271
8 PUOLUEETTOMUUS ON KEINO, EI PÄÄMÄÄRÄ	273
Olemassa olleita suhteita virkistetään	275
Suhdeverkosto laajenee	278
9 NEUVOSTOLIITON LUVATON TIEDUSTELUTOIMINTA –	
VASTAVAKOILU UUDISTUU	283
KGB:n toimintatavan muutos	285
Valvontatoimiston muistio – poliittinen tiedustelu Suomessa	286
Aktiivinen X-linja – uusi valvontakohde	288
Helinin juttu luo puitteet karkotusten hoitotavalle	290
Tieteellis-tekninen tiedustelu Suomessa	299
Vastavakoilun päävalvontakohde vaihtuu	302

Embargo, Cocom, vientikieltotuotteet – rakkaalla lapsella on monta nimeä	304
Latorin juttu	313
Rauma-Repolan sukelluspallot	319
Tyypillisiä X-linjalaisia	328
N-linja – uusi toimintamalli hahmottuu	334
Rauhoitettu PR-linja?	340
Suomalaiset yhteistyössä Supon kanssa	350
Se tavallinen Modus Operandi	353
Särkyvät illuusiot	358
10 MUIDEN MAIDEN TIEDUSTELU SUOMESSA	371
Nicolae Ciontea – romanialainen harvinaisuus	374
Länsimaiden hairahdukset	376
Sattuma puuttuu peliin – DGSE jää kiinni vakoilusta	380
BND yllättää	385
Yhteistyö korvaa luvattoman tiedustelun	396
11 TIEDONVAIHDOSTA YHTEISOPERAATIOIHIN	401
Suhteiden luottamuksellisuus	402
Operatiivinen yhteistyö	405
Värväysyrityksiä	406
12 KANSAINVÄLINEN YHTEISTYÖ	
VAKIINTUU JA LAAJENEEN	410
Harkittua varovaisuutta – Israel, Jordania ja Etelä-Afrikka	411
Supo haluaa mukaan monenkeskiseen yhteistyöhön	415
TREVI-yhteistyö	417
Supoon kohdistuvat epäilykset	422
13 RAUTAESIRIPUN VARJOSTA NEUVOSTOTIEDUSTELUN	
ASIAANTUNTIJAKSI	427
YHTEENVETO – TÄYTTYIVÄTKÖ ODOTUKSET?	433
Tamminiemen odotukset – ulkopoliitikka huomioitava	
Supon toiminnassa	433
Tehtaankadun odotukset – KGB:n taktiikka kääntyy itseään vastaan	442
Ratakadun odotukset – pettymyksen kautta voittoon	445
Mahdollisuus uuteen alkuun?	447

OSA III – HISTORIATIEEELLISET LÄHTÖKOHDAT

JA TUTKIMUSTULOKSET	451
14 TUTKIMUKSEN HISTORIATIEEELLISET LÄHTÖKODAT	453
Johdatus tutkimusaiheeseen	453
Suomen ja Neuvostoliiton ulkopoliittisten strategioiden hahmottuminen	453
KGB:n aseman vakiintuminen	458
Tutkimuskohde, aikarajaus ja tutkimuskysymykset	461
Tutkimuspremissit ja suhde aikaisempaan tutkimukseen	467
Esitetyn tiedon kestävyydestä ja tutkimuksen kompositiosta	476
15 TUTKIMUSTULOKSET – TARKOITUKSEN MUKAISUUS	
PYHITTÄÄ KEINOT	480
Supo ja KGB – kaksi strategiaa vastakkain	480
Kylmän sodan heijastukset Supon toiminnassa	480
Estettiinkö suojelupoliisia toimimasta?	483
Miten ”tempu” tehtiin?	485
Tehtaankadun näkökulma	486
Neuvostotiedustelun tulokset	489
Suhde herkkänä barometrinä	491
Kumpi voitti?	492
Suomettuiko Supo?	494
Ulkopoliittisen strategian logiikka ja poliittinen tarkoituksenmukaisuus	494
Suomettumisen vaarat	497
Salailu vs. julkisuus	498
Turvallisuuspolitiikan korostunut rooli	501
Taipuu, muttei taitu – suomettuminen institutionaalisena faktana	503
Suomettuminen – suomalainen dilemma	506
EPILOGI	509
LIITE 1	510
LIITE 2	528
LIITE 3	541
LÄHDEVIITTEET	547
LÄHTEET	615
LYHENTEET	628
TERMIT	630
HENKILÖHAKEMISTO	632

The historian's work is to expose meanings residing 'in', and yet concealed in, the simultaneity and onward push of everything that happens by transforming mere sequence into narrative, narrative that is 'about' something more than the events that make it up.

– Nancy Partner

LUKIJALLE

Kun minulle kesällä 2012 tarjoutui mahdollisuus väitöskirjan tekemiseen, ei minun kauaa tarvinnut miettiä, tarttuisinko tilaisuuteen. Väitöskirja oli minulle haave, jonka toteuttaminen muuttui nyt mahdolliseksi. Mahdollisuuteen sisältyi nimittäin pääsy mukaan Suomen kokemuk-
sia ja tulevaisuuden näkymiä kylmän sodan päättyessä tarkastelemaan Reimag-tutkimushankkeeseen¹. Tämä tarkoitti tilaisuutta ottaa päivä-
työstäni opintovapaata aineiston keräämistä varten. Hankkeen päättyessä
vuonna 2017 tutkimusprojektini oli kuitenkin vielä pahasti kesken. Olin
saanut todistaa omakohtaisesti todeksi sen tieteellisen historiankirjoituk-
sen perusluonteen, että tutkimuksen suunta muuttuu ja tarkentuu pros-
essin edetessä sitä mukaa kuin tutkijan ymmärrys tutkimuskohteestaan
kasvaa.² Väitöskirjani on jotain muuta kuin mitä alkuperäistä tutkimus-
suunnitelmaa kirjoittaessani ajattelin.

Alkuperäinen lähtökohtani oli tarkastella yhden Reimag-tutkimus-
hankkeelle määritellyn tematiikan – jatkuvuuden ja muutoksen vuoro-
vaikutuksen – ilmenemistä suojelupoliisin toiminnassa Seppo Tiitisen
päällikkökaudella vuosina 1978–90. Aihe kiinnosti, koska aikaisemmasta
suojelupoliisia koskevasta tutkimuskirjallisuudesta saattoi havaita siihen
liittyvän selkeän jakolinjan viraston sisällä ilman, että asiaan oli kiinni-
tetty huomiota.

Siinä missä valvontaosaston harjoittama vastavakoilu edusti jatku-
vuutta (Neuvostoliiton tiedustelu pysyi vastavakoilun pääkohteena koko
kylmän sodan ajan), oli turvallisuusosaston tehtäväkenttä 1980-luvulla
jatkuvassa muutoksessa, kun sisäisten turvallisuusuhkien valvonnasta
siirryttiin kohti ulkoisten uhkien, ennen muuta kansainvälisen terroris-
min torjuntaa. Erityisesti halusin selvittää, millainen vaikutus tällä dua-

lismilla oli suojelupoliisiin toimintaan ja miten se näkyi viraston kehittämisessä. Näitä kolmea toisiinsa kietoutuvaa teemaa – suojelupoliisin toiminnan jatkuvuus, muutos ja organisaation kehittäminen – lähdin tarkastelemaan tavoitteenani pystyä sanomaan jotain myös viraston yhteiskunnallisesta merkityksestä ja roolista 1980-luvun Suomessa.

Työn edetessä kävi selväksi, että perusteltujen vastausten antaminen näihin kysymyksiin edellytti vielä paljon perustutkimusta. Siinä missä olin kuvitellut pystyväni kuittaamaan asiaan liittyvät asiakokonaisuudet pitkälti aikaisempaan tutkimukseen viittaamalla, alkoi niistä arkistotutkimuksen edetessä nousta esille piirteitä, jotka vaativat perusteellisempaa selvittelyä. Niistä syntyi joukko tutkimukseni kannalta relevantteja asiakokonaisuuksia koskevia ”minitutkimuksia”, mikä taas johti käsikirjoituksen paisumiseen siinä määrin, että alkuperäinen tutkimusaihe oli pilkottava kolmeen osaan edellä mainittujen teemojen mukaisesti. Niinpä keskityn tässä väitöskirjassa tarkastelemaan suojelupoliisia jatkuvuuden ylläpitäjänä samalla, kun etsin vastauksia siihen, miten kylmä sota heijastui viraston toimintaan. Kahden muun teeman pariin toivon voivani palata myöhemmin.

Toinen seuraus tästä perustutkimuksen tekemisestä oli se, että näiden ”minitutkimusten” kautta alkoi nousta esiin vahva ja monisyinen tarina, joka ansaitsi mielestäni tulla kerrotuksi omana itsenään. Se on vaikuttanut väitöskirjani rakenteeseen, joka on eräänlainen monografian ja artikkeliväitöskirjan hybridi.

Osassa I kuvataan suojelupoliisin itäsuhteen eli Seppo Tiitisen KGB-suhteen kehityskaari ja valotetaan sitä osaa viraston toiminnasta, joka siinä näytteli merkittävää osaa: viraston roolia neuvostovastaisen toiminnan seurannassa ja loikkariasioiden hoitajana. Osa II kertoo puolestaan, miten virasto samaan aikaan pyrki asemoimaan itsensä kylmässä sodassa lännen puolelle lisäämällä ja syventämällä yhteistyötä läntisten tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden kanssa. Siinä tarinassa viraston toiminnassa keskiöön nousee vastavakoilu ja Neuvostoliiton harjoittaman tiedustelun torjunta. Näin muodostunut kokonaiskuva tarjoaa perustan osalle III, jossa esitän varsinaiset historiatieteelliset väitteeni. Siinä suojelupoliisin toiminta asetetaan laajempaan kontekstiin, osaksi Suomen ulkopoliittisen strategian toteuttamista. Samalla piirtyy kuva suojelupoliisista suhteesta suomettumiseen.

Tavallisesti tieteellisen tutkimuksen aloittava johdanto löytyy näin ollen vasta luvusta 14. Tiedeyhteisöön kuuluva lukija voikin halutessaan aloittaa lukemisen siellä esitetyistä tutkimuksen tieteellisistä lähtökohdista ja tutkimuskysymyksistä ja palata jälleen loppuksi luvun 15 tutkimustuloksiin. Toisaalta lukija voi halutessaan jättää koko osan III lukematta ilman, että osissa I ja II kerrottu tarina siitä kärsii. Ellei se sitten onnistunut herättämään uteliaisuutta kurkistamaan akateemisen historian tutkimuksen kulisseihin: tutkijan omiin tavoitteisiin ja siihen, millaisen laajemman kontekstin osana tarina kirjoittajalleen näyttäytyy ja mikä häntä siinä kiinnostaa.

Vaikka alkuperäistä käsikirjoitusta on karsittu, riittää kirjassa luettavaa. Sitä helpottamaan kirjan lopusta löytyvät liitteinä tekstissä esiintyvät lyhenteet ja keskeiset termit sekä luettelot loikkareista (Liite 1), PNG-statuksen (*persona non grata*) ja varoituksen saaneista neuvostotiedustelun kaaderiupseereista (Liite 2) sekä suojelupoliisin kansainvälisistä tapaamisista (Liite 3). Lopusta löytyy myös henkilöhakemisto.

Loikkareita koskevaan taulukkoon olen koonnut kutakin tapausta koskevia, tämän tutkimuksen näkökulmasta keskeisiä perustietoja. Samoin neuvostotiedustelijoita koskevassa taulukossa on kuvattu lyhyesti karkotukseen, maahantulokieltoon tai varoituksen antamiseen johtaneet syyt, ellei tapausta ole kuvattu tekstissä. Liitteet tarjoavat siten jonkin verran aiheeseen liittyvää lisätietoa. Liitteiden 1 ja 3 osalta on tosin korostettava, että ne ovat vain suuntaa antavia johtuen käytössä olleen lähdeaineiston puutteista. Suunta on kuitenkin niin selvä, että uskon niiden antavan oikean kuvan kyseisistä asiakokonaisuuksista.

Tässä on syytä nostaa esille myös joitain terminologisia valintoja. Niistä ensimmäinen koskee karkotuksiin liittyviä käsitteitä. Kansainvälisoikeudellisessa terminologiassa diplomaatin karkottaminen eli julistaminen PNG:ksi tarkoittaa, että asiassa on tehty virallinen päätös, joka voidaan julkistaa. Vaikka Suomessa karkotukset hoidettiin kylmän sodan aikana pääsääntöisesti presidentin tekemillä epävirallisilla päätöksillä ja ilman julkisuutta, miellettiin Suomen valtiojohdossa jokainen suojelupoliisin päällikön KGB:n (*Komitet gosudarstvennoi bezopasnosti*) Helsingin residentille antama lähtökäskey (ilmoitus) asiallisesti karkotukseksi ja PNG-julistukseksi. Sellaisina niistä puhuttiin myös Seppo Tiitisen ja

presidenttien välisissä keskusteluissa, joten näitä termejä on tässä käytetty.

Luettavuuden parantamiseksi on suomalaisista ministeriöistä ja ministerieistä käytetty niiden tänä päivänä käytössä olevia lyhyitä muotoja. Ulko- ja sisäasiainministeriöt ja ulko- ja sisäasiainministerit ovat siten lyhyemmin ulko- ja sisäministeriöitä ja -ministereitä. Suojelupoliisin kirjoitan puolestaan kielioipillisesti oikein pienellä alkukirjaimella, vaikka virasto nykyään kirjoittaa nimensä virallisissa yhteyksissä muodossa Suojelupoliisi. Erisnimeksi vakiintuneen viraston lyhenteen Supo kirjoitan isolla alkukirjaimella.

Sen sijaan valvonta- ja turvallisuustoimistosta käytetään myös nimitystä valvonta- ja turvallisuusosasto. Tämä johtuu suojelupoliisissa maaliskuussa 1982 voimaan tulleesta organisaatiouudistuksesta, jonka myötä vanhat toimistot muuttuivat osastoiksi. Koska muutos on selkeä ja tapahtui molempien toimistojen osalta samanaikaisesti, on tässä käytetty kunakin ajanhetkenä voimassa ollutta nimeä. Silloin, kun termit viittaavat koko tutkimusajanjaksoon, on niistä käytetty muotoa valvontaosasto ja turvallisuusosasto. Samoin Isosta-Britanniasta puhuttaessa käytetään termiä Englanti silloin, kun viitataan suoraan käytettyyn lähdeaineistoon. Puhekielessä termi Englanti oli 1980-luvulla yleinen ja sitä käytettiin yleisesti ei-virallisissa asiakirjoissa.

Tutkimusajanjaksolla muuttuneen terminologian suhteen on syytä mainita loikkareiden käsittelyn kohdalla käytetyt termit kuulustelu/kuulustelija ja puhuttelu/puhuttelija. Silloin, kun maahantulija ei anonut maahan saavuttuaan turvapaikkaa, toimitettiin tulijan kohdalla virallinen poliisitutkinta ja siihen kuuluvat kuulustelut. Jos tulija haki turvapaikkaa, suoritettiin turvapaikkapuhuttelu. Ylipäätään termi kuulustelu viittaa poliisitutkintaan, puhutus vapaaehtoisuuteen perustuvaan keskusteluun suojelupoliisin edustajan kanssa, vaikka julkisuudessa ja puhekielessä käytettiin yleisterminä sanaa kuulustelu. Samoin 1980-luvulla puhuttiin vielä yleisesti valtiollisesta turvallisuudesta ja valtiollisesta edusta siinä, missä tänä päivänä käytetään termiä kansallinen turvallisuus ja kansallinen etu.

Nykypäivänä termi virkamies alkaa jo särähtää korvassa, vaikka se toki edelleen mainitaan Suomen lainsäädännössä. Koska tässä tutkimuksessa pyritään muun ohessa luomaan ajankuvaa suomalaisesta 1980-luvun

yhteiskunnasta, ei termiä ole yritetty välttää, sillä tutkimuksessa esiintyvät virkamiehet olivat miehiä. Sama pätee muihin mies-loppuisiin termeihin. Käsitkseni mukaan tutkimusajanjaksolla suojelupoliisissa palveli operatiivisissa kenttätehtävissä vain yksi naispuolinen etsivä. Muut suojelupoliisin naispuoliset työntekijät olivat vielä 1980-luvulle tultaessa tuolloin käytössä olleen termin mukaisesti naistoimenhaltijoita, käytännössä toimistotyön tekijöitä. Muutoinkaan ei naisia tämän kirjan sivuilla juuri tule vastaan.

Vielä on syytä mainita tutkimuksessa esiintyvien nimien julkaisua koskevasta periaatteesta, joka perustuu eettiseen harkintaan tieteen avoimuuden, yksityisyyden suojan ja tiedustelutoiminnan salassapitoa koskevien keskenään ristiriitaisten intressien välillä. Koska Neuvostoliittoa ei ole enää olemassa, on tässä neuvostoliittolaisten tiedustelumiesten nimet mainittu. Ne on kirjoitettu siinä muodossa, kuin ne ovat suojelupoliisiin aineistossa esiintyneet. Tältä osin noudatan aikaisemmassa tutkimuksessa noudatettua käytäntöä. Läntisten, edelleen toimivien tiedustelupalveluiden edustajien nimiä ei sen sijaan ole julkaistu, ellei niitä ole mainittu jo aikaisemmassa tutkimuksessa. Silloin kun niin on tehty, on kyse yleensä palveluiden päälliköistä tai tiedusteluasemien päälliköistä. Suojelupoliisin henkilöstön osalta on noudatettu puolestaan samaa periaatetta kuin teoksessa *Ratakatu 12* ja nimeltä on mainittu vain ylemmän päällystön edustajat.

Neuvostoliittolaisten tiedustelijoiden kanssa yhteydessä olleiden suomalaisten nimiä ei lähtökohtaisesti ole julkaistu, sillä he eivät ole olleet tutkimukseni varsinaisena kohteena. Nimi on mainittu vain silloin, kun se on julkaistu jo aikaisemmassa tutkimuskirjallisuudessa tai aikanaan lehdistössä (käytetyn aineiston perusteella). Heidän osaltaan olen käyttänyt tarpeen mukaan keksittyjä nimiä, jotka on kirjoitettu *kursiivilla*. Samaa periaatetta nimen julkaisemisesta on noudatettu loikkareiden kohdalla.

Tutkimukseni on valmistunut alun opintovapaan jälkeen työn ohessa vapaa-ajalla, mistä on seurannut paitsi sen parissa vietettyjen vuosien määrä myös irrallisuus akateemisesta maailmasta. Turun yliopistoon, sen henkilökuntaan ja opiskelijoihin ei minulla ole valitettavasti ollut

mahdollisuutta tutustua. Vaikka tutkimustyöni on ollut pitkälti yksinäistä puurtamista, ei se ole kuitenkaan tuntunut yksinäiseltä. Siitä kiitos kuuluu kaikille niille lukuisille työkavereille, jotka väsymättä, ja mahdollisen kyllästymisensä minulta piilottaen, ovat jaksaneet kuunnella vuodesta toiseen anekdoottejani siitä, millaista oli elämänmeno työpaikassani suojelupoliisissa 1980-luvulla. Myös säännöllisin väliajoin toistuneet ”täälläkö sinä taas istut” -kommentit auttoivat jaksamaan niinä hetkinä, jolloin vaivalla rakennetun palapelin joutui jälleen kerran aloittamaan alusta ja motivaatio uhkasi hetkellisesti loppua kesken. Voimaa antoi lisäksi tunne, että minulle tarjoutunut mahdollisuus suojelupoliisin arkistoaineiston laaja-alaiseen käyttöön oli etuoikeus, joka toi mukanaan myös vastuuta. Se sai todella yrittämään parhaani, jotta lopputulos palvelisi mahdollisimman hyvin niin lukijaa kuin suomalaista historiankirjoitusta.

Kun käsikirjoitus viimein alkoi hahmottua, tulivat ohjaajani, nykyisen emeritusprofessorin Kimmo Rentolan asiantuntevat kommentit enemmän kuin tarpeeseen. Niiden pohjalta käsikirjoitus sai pitkälti nykyisen muotonsa. Rentolaa on kiittäminen myös siitä, että väitöskirjani on ylipäättään olemassa. Kiitos, että pyysit minua mukaan Reimag-hankkeeseen.

Käsikirjoituksen viimeistelyssä on työni esitarkastajina toimineiden, Suomen historian dosenttien Aleksi Mainion ja Juha Pohjosen rakentava kritiikki ollut merkittävässä asemassa. Lämmin kiitos molemmille. Kiitos erinomaisista kommenteista myös yliopistonlehtori Mika Suonpäälle, jonka Turun yliopisto nimesi toiseksi ohjaajakseni Rentolan siirtyttyä Turusta professoriksi Helsingin yliopistoon. Samoin kiitän kaikkia muita käsikirjoitustani eri vaiheissa lukeneita arvokkaista huomioista.

Erikseen haluan kiittää Seppo Tiitistä ja viittä muuta tutkimusajanjaksolla suojelupoliisissa työskennellyttä antamistanne haastatteluista ja ennakkoluulottomasta ja kannustavasta suhtautumisestanne tutkimustani kohtaan. Ilman näitä haastatteluja olisi tämä tutkimus sisällöllisesti huomattavasti köyhempi. Suuri kiitos myös heille, jotka halusivat auttaa minua kirjan viimeistelyssä avustamalla mielenkiintoisten valokuvien äärelle. Vilpittömät kiitokseni myös Otavan kustannuspäällikkö Jarkko Vesikansalle, jonka työtäni kohtaan osoittama kiinnostus tuntui kaikkien sen parissa vietettyjen vuosien jälkeen erityisen ilahduttavalta.

Samalla toteutui se, mistä en vuonna 2012 uskaltanut kunnolla edes haaveilla – väitöskirjani on ammattilaisten kanssa viimeistelty ihan oikea kirja. Siitä suuri kiitos kuuluu kustannustoimittajalleni toimituspäällikkö Eila Rikkiselle, samoin kuin oikolukijana toimineelle kustannustoimittaja Simo Pihlajaniemelle. Heidän panostaan kiittää myös lukija.

Suurin kiitos kuuluu kuitenkin rakkaalle lapselleni, joka kirjoitusprosessin kuluessa varttui teinistä nuoreksi aikuiseksi. Kiitos, että olet juuri sellainen kuin olet. Ilman sitä olisi tämä tutkimus ollut mahdoton tehtävä.

Helsingissä maaliskuussa 2022

Mari Luukkonen

PROLOGI – ODOTUKSIA JA ENNAKKOLUULOJA

Torstaina 9.2.1978 saattoi Helsingin Punavuoreessa nähdä aamuhämärissä odottamattoman kulkijan. Eduskunnan perustuslaki- ja ulkoasiainvaliokunnan sihteeri Seppo Tiitinen oli menossa elämänsä ensimmäistä kertaa osoitteeseen Ratakatu 12 tapaamaan suojelupoliisin päällikköä, poliisineuvos Arvo Penttiä (Keskustapuolue). Aamukahdeksalta alkavan tapaamisen oli Tiitisen puolesta sopinut sisäministeri Eino Uusitalo (Keskustapuolue). Myös tapaamisen aihe oli päätetty hänen puolestaan: Tiitisestä tulisi seuraava suojelupoliisin päällikkö. Itse hän oli kuullut asiasta vasta edellisenä päivänä, kun Uusitalo oli yllättäen soittanut ja kertonut Tamminiemessä presidentti Urho Kekkosen johdolla hetki siten tehdystä päätöksestä. Aikaa uutisen sulatteluun ei ollut liiaksi, sillä Pentti oli jäämässä eläkkeelle jo seuraavalla viikolla. Silloin tehtäisiin uuden päällikön nimitys, joten Tiitisen tulisi viipymättä jättää virallinen ilmoittautumisensa tehtävään. Täysin sokkona ei leikkiin toki tarvinnut ryhtyä, sillä Uusitalo oli sopinut Pentin kanssa, että tämä kertoisi seuraajalleen, mistä tehtävässä oli kysymys. Sitä Tiitinen oli menossa kuulemaan.

30-vuotias nuorukainen ei ollut yllätyksestä mielissään, sillä hän viihtyi sen hetkisessä tehtävässään erittäin hyvin. Sitä paitsi hän oli toiminut pestissä vasta puolitoista vuotta ja ehtinyt juuri oppia työn tärkeimmät metkut, kuten sen, että siinä missä perustuslakivaliokunta tarjosi työt, tarjosi ulkoasiainvaliokunta huvia. Nytkin oli hetki sitten palattu ulkoasiainvaliokunnan kanssa tehdyltä pitkältä Pohjois-, Väli- ja Etelä-Amerikkaan suuntautuneelta reissulta, jota oli lehdistössä kutsuttu ulkoasiainvaliokunnan unelmamatkaksi. Työn vaihtaminen ei ollut käynyt edes mielessä, ei myöskään suomalainen turvallisuuspoliisi, jonka osoitekin oli Tiitisellemme entuudestaan tuntematon.

Saamiaan ohjeita noudattaen Tiitinen kuitenkin meni Ratakadulle, missä Pentti tarjosi aamukahvit ja kertoi tunnin verran työn pääpiirteistä. Vaikka nimitys toki sinänsä oli suuri kunnia ja presidentin luottamuksen osoitus, ei Tiitinen pystynyt peittämään Pentiltä empimistään. Mannerheim-ristin ritari päätti murtaa vastarinnan parhaaksi uskomallaan tavalla paljasten, ”et kuule muuten, tässä saa sitten kunniamerkejä”. Tieto ei tehnyt nuoreen juristiin samanlaista vaikutusta kuin kadettiupseeriin, ja tehtävään ilmoittautuminen arvelutti yhä, kun Ratakadun ulko-ovi sulkeutui hänen jäljessään ja Tiitinen astui poutaisessa pakkassäässä valkenevaan päivään.

Tiitinen etsi tukea keskustan puheenjohtajalta, Sorsan II hallituksessa maa- ja metsätalousministerinä toimineelta Johannes Virolaiselta, jolle hän soitti kysyen, että ”onks tää nyt pakko?” Virolainen muistutti, ettei presidentin tarjoamista luottamustehtävistä ollut tapana kieltäytyä. Kun ilmoittautumista ei perjantaina puoleenpäivään mennessä edelleenkään kuulunut, vei presidentinkanslian kansliapäällikkö Juhani Perttunen Tiitisen iltapäiväkahville Esplanadin puiston Kappeliin. Siellä Tiitinen viimein allekirjoitti valmiiksi laaditun ilmoittautumispaperin, ja se oli sitten menoa. Jo viikon kuluttua perjantaina 17.2.1978 presidentti Kekkonen nimitti Tiitisen suojelupoliisin päälliköksi 1.5.1978 alkaen, joskin tämä saisi hoitaa myös perustuslaki- ja ulkoasiainvaliokunnan sihteerin tehtävät eduskunnan kevätistuntokauden loppuun eli juhannukseen saakka.¹

Ennen varsinaista virkaan astumista Tiitinen ehti vielä keskustella tulevista tehtävistä poliisiylijohtaja Erkki J. Korhosen, suojelupoliisin apulaispäällikkö Seppo Pylkkäsen, valvontatoimiston päällikkö Arvi Kolin ja turvallisuustoimiston päällikkö Alpo Neuvosen kanssa. Keskustelut pysyttelivät kuitenkin hyvin yleisellä tasolla, joten melko kylmitään Tiitinen koki tehtävään joutuvansa. Saadun perehdytyksen ytimeksi suodattui se Pentin korostama seikka, että tärkeintä tehtävän kannalta oli yleinen ymmärrys ja arvostelukyky. Niistä riippuisi kaikki. Toinen Pentin neuvo oli, että valehtelu ei kannattanut, mutta kaikkea minkä tiesi, ei tietenkään tarvinnut kertoa. Kun työt sitten toden teolla alkoivat, koitui pelastukseksi viraston todellinen tietopankki ”Ms. Kaarina”, päällikön sihteerinä ja viraston kirjaajana aina sen perustamisesta tammi-kuussa 1949 saakka toiminut Kaarina Kykkänen, joka opasti viran hoitoon liittyvissä käytännön asioissa.²

Vaikka Tiitisen nimityksessä oli kiireen tuntua, ei kyse ollut mistään vähäpätöisestä asiasta, sillä suojelupoliisin uuteen päällikköön kohdistui suuria odotuksia. Eivätkä odotukset varmasti olleet missään yhtä korkealla kuin Tamminiemessä. Jo yli kaksikymmentä vuotta tasavallan presidentin virkaa hoitaneella Kekkosella, entisellä Etsivän keskuspoliisin uudistusmielisellä ja vahvan tiedustelullisen mentaliteetin omaksuneella työntekijällä, oli ollut suojelupoliisin ensimmäisen päällikön Armas Alhavan kaudelta (1949–72) saakka tavoitteena saada parempi ote virastosta. Alhavan kanssa presidentti ei kuitenkaan tullut parhaalla mahdollisella tavalla toimeen. Suurin Alhavan synneistä taisi olla se, ettei hän pesunkestävänä poliisina huomioinut tarpeeksi viraston toimintaan liittyviä ulkopoliittisia realiteetteja, mikä johti osaltaan toiminnan tehotomuuteen. ”Kyllä oli avutonta. [...] Ei se laitos saa mitään aikaan ja Alhava itse on naiiviuden perikuva”, kirjasi presidentti erään esittelyn jälkeen keväällä 1958 päiväkirjaansa.³ Niinpä, kun Alhavan eläkeikä viimein vuonna 1972 koitti, nimitti Kekkonen tilalle henkilökohtaisen ystävänsä Arvo Pentin, jolla tiesi olevan edeltäjänsä parempi ymmärrys ulkopoliittisista realiteeteista.⁴

Vaikka Pentti varmasti täytti presidentin odotukset ulkopoliittisten realiteettien, nimenomaisesti hyvien yya-suhteiden huomioimisen osalta, ei hän osoittautunut ritarin arvostaan huolimatta kovinkaan tarmokkaaksi johtajaksi tai uudistajaksi.⁵ Tiitisellemuodostui virkaan astuttuaan nopeasti mielikuva, että Ratakadulla oli viimeiset vuodet eletty eräänlaista pysähtyneisyyden aikaa. Henkilökuntaa kyllä oli ja heille maksettiin palkka, mutta erityisistä tuloksista ei rahallisen satsumuksen vastineeksi voinut juuri puhua. Kun suojelupoliisin kaltainen työkalu oli olemassa, tulisi sen jotenkin olla valtakunnalle hyödyksi.⁶ Mutta kuka saisi puhallettua elämää tähän kaavoihinsa kangistuneeseen virastoon?

Ilmeisesti Seppo Tiitistä oli ehdottanut tehtävään juuri kansliapäällikkö Juhani Perttunen, joka tunsikin miehen entuudestaan. Tiitinen oli nimittäin tullut silloiseen tehtäväänsä eduskunnassa Perttusen seuraajaksi, joten hänelle Tiitinen oli tuttu ja työn jälki ilmeisen hyväksi havaittu. Valinta oli siinäkin mielessä hyvin perusteltu, että valiokuntasihteerin tehtävä antoi itse asiassa kahdessakin suhteessa erinomaiset edellytykset suojelupoliisin päällikön tehtävään: ulkoasiainvaliokunnan

kautta tuli ymmärrystä ulkopoliitikasta, perustuslakivaliokunnan kautta puolestaan perus- ja ihmisoikeuksien asettamista rajoista viraston toiminnalle. Sekin kiistaton etu Tiitisellä oli, että keskustan lakimiesten jäsenenä hän kuului luotettavien keskustalaisten joukkoon, mutta oli eduskuntauransa aikana ehtinyt ansaita arvostusta yli puoluerajojen. Tiitinen saikin nimityksensä jälkeen ottaa eduskunnan työhuoneessaan vastaan jopa SDP:n delegaation, jota johti puolueen eduskuntaryhmän puheenjohtaja Matti Ahde. Ahde onnitteli vilpittömästi nimityksen johdosta, antoi ison kimpun punaisia ruusuja ja repi itsekin 1970-luvun alussa allekirjoittamansa SDP:n lakialoitteen suojelupoliisiin lakkauttamisesta todeten, että ”tätä ei enää tarvita”.⁷ Eleeseen oli tosin varmasti osaltaan vaikuttamassa se, että Tiitisen nimityksestä päätettäessä oli samalla sovittu, että SDP saisi oman miehensä taloon. Sopimus realisoitui marraskuussa 1978, kun hallintotoimiston päällikkönä aloitti SDP:n puheenjohtajan ja istuvan pääministerin Kalevi Sorsan eduskunta-avustajana toiminut Seppo Nevala.⁸

Yleisen tehottomuuden lisäksi Pentti oli osoittautunut jonkinasteiseksi pettymykseksi myös siinä suhteessa, ettei hän ollut onnistunut yrityksistään huolimatta saamaan virallisen ulkopoliitikan realiteettien huomiointia osaksi suojelupoliisin toimintaa. Hän oli kyllä heti päälliköksi tultuaan lanseerannut ajatuksen 360 asteen valvonnasta, millä oli tarkoitus varmistaa, että viraston toiminta oli linjassa virallisen puolueettomuuspolitiikan kanssa: valvontaa tuli kohdistaa kaikista ilmansuunnista mahdollisesti uhkaaviin vaaroihin. Termi tuntui henkilöstöstä kuitenkin hämärältä ja vaikeasti ymmärrettävältä. Ehkä siksi, että samalla kun KGB:n valvonnan kanssa käskettiin olla hyvin varovaisia, ei johto määritellyt selvästi mitään muita kohteita KGB:n rinnalle. Yleisesti käskettiin vain tehostaa äärioikeiston valvontaa ja kiinnittää entistä enemmän huomiota Neuvostoliittoa vastaan suunnattuun toimintaan. Tämä päällikön asettamien selkeiden toimintalinjojen puuttuminen nähtiin henkilöstön piirissä todisteena ja suorana seurauksena siitä, miten poliittinen tarkoituksenmukaisuus ohitti asioiden asiallisen käsittelyn. Seikka, jota viraston sisällä, etenkin valvontatoimistossa, kritisoitiin. Toista oli ollut Armas Alhavan aikana, jolloin valvonnan ensisijainen kohde (KGB) oli määritely päällikön toimesta nimeltä mainiten.⁹

Kun selvyyttä ei ollut, toimittiin kuten ennenkin. Valvonnan pääkohteena säilyi KGB, ja silloin kun syytä oli, pidätettiin sen kanssa yhteydessä ollut suomalainen ja siirrettiin juttu kuulustelujen jälkeen keskusrikospoliisille esitutkintaan sillä seurauksella, että tutkinnasta alkoi tihkua tietoja julkisuuteen, mikä taas hermostutti Moskovon. Vakavin seuraus siitä nähtiin marraskuussa 1976, jolloin Kekkonen sai ylleen Neuvostoliiton suurlähettiläs Vladimir Stepanovin vihat Tullihallituksen yliaktuaari Olavi Pihlmanin vakoilujutun edettyä syytteeseen. Lähettiläs suorastaan uhkaili presidenttiä muistuttamalla, että tämän nykyinen kausi voisi hyvinkin jäädä viimeiseksi, jos hän menettäisi Neuvostoliiton tuen. Näin siitä huolimatta, että Pihlmanin tapauksessa Neuvostoliiton suorittama vakoilu oli osoitettu täysin kiistattomasti. Kekkonen siirsi osan vihasta Pentin ja suojelupoliisin päälle antamalla käskyn, että vastedes neuvostoliittolaisten kiinniottoihin ja pidätyksiin tuli ehdottomasti saada etukäteen lupa presidentiltä. Suojelupoliisin sisällä seurauksena oli päällystölle annettu uusi ohje toimia entistäkin varovaisemmin. Esimerkiksi diplomaattiautojen seuraaminen oli jatkossa kielletty, ellei seuranta varmasti pystytty toteuttamaan huomaamatta.¹⁰

Tapahtunut harmitti luultavasti Penttiäkin, joka oli vain vähää aikaisemmin keskustellut valvontatoimiston toiminnasta apulaispäällikkö Pylkkäsen kanssa. ”Onko niin, että alaiset johtavat toimintaa eikä johdossa olevat?” oli poliisineuvos kysynyt Pylkkäseltä. Apulaispäällikkö puolustautui toteamalla, että oli pientä edistystäkin sentään tapahtunut. Esimerkiksi ajatukselle valvonnan laajentamisesta ei ollut enää samanlaisia ”motivaatioesteitä” kuin aikaisemmin. Pylkkänen uskoikin, että pienin askelin etenemällä oli toimintaa mahdollista muuttaa paremmin puolueettomuusvaatimuksia vastaavaksi ilman, että seurauksena olisi viraston sisällä ”moraali-, motivaatio- tai muita ongelmia”. Kunnan asiaa vain aktiivisesti talon sisällä pidettäisiin esillä. Pentti oli skeptisempi eikä uskonut ”systemiä” voitavan kovin suuresti muuttaa.¹¹ Alaisilla Pentti viittasi luultavasti erityisesti valvontatoimiston päällikkö Arvi Koliin, joka oli noussut eräänlaiseksi viraston henkiseksi johtajaksi. Hän yritti pitää talossa yllä jonkinlaista kuria ja järjestystä samalla kun pyrki toisaalta itse ohjaamaan omia esimiehiään. Se ei ollut ohjesäännön mukaista, mutta tapahtui siinä mielessä Pentin itsensä tietten ja hiljaisella myöntymisellä, ettei hän tarmokkaasti puuttunut asiaan.¹²

Tämä systeemin muuttaminen periytyi keväällä 1978 Tiitiselälle, mutta tehtävä ei ollut helppo, sillä etenkin Koli tuntuu vastustaneen ankarasti ulkopolitiikan huomioimista suojelupoliisin toiminnassa. Vielä maaliskuussa 1978 hän oli suojelupoliisin ylietsiville suunnatussa koulutustilaisuudessa todennut, että viraston KGB:n osalta noudattama periaate oli johtanut käytännössä siihen, että vakoilujuttujen perinpohjainen selvittäminen oli täysin mahdotonta. Puhuttiin toiminnan vesittämisestä. Sellaista pelättiin jälleen esimerkiksi helmikuussa 1978, jolloin valvontatoimistossa arvioitiin KGB:n N-linjaa (illegaalien tukitoiminta) edustaneen Anatoli Grigorjevin päätehtävää: se oli joko niin sanottu postilaatikko-puoli tai ulkomaalaisoperaatioiden hoitaminen, tai molemmat. Varmuus saataisiin tulevan valvonnan tulosten avulla, ”ellei joku sitten juttujen pelossa vesitä niitä etukäteen, kuten tiedetään jo aiemmin tapahtuneen”. Samoin Koli valitteli sitä, että silloinkin kun hovioikeuteen asti päästiin, olivat vakoilusta annetut rangaistukset erittäin lieviä. Niissä käytettiin poikkeuksetta rangaistusasteikon alarajaa, mikä ei ollut omiaan vaikuttamaan varsinaisena pelotteena neuvostoliittolaisten kanssa suhteisiin alkaville suomalaisille. Kun tähän vielä yhdisti jatkuvan toiminnallisten resurssien puutteen (pulaa oli kaikesta valvonta-autoista lähtien), ei ollut ihme, jos motivaatio alkoi laskea. Mukautuminen ”kekkoslaisen ulkopolitiikan” kaikkiin aspekteihin ei ollut valvontatoimistossa helppoa.¹³ Nämä olivat varmasti asioita, joihin Ratakadulla odotettiin uuden päällikön toimesta parannusta.

Toisaalta nimitysuutinen herätti ennakkoluuloja, sillä Tiitistä ei entuudestaan tunnettu. Huomiota kiinnitti etenkin uuden päällikön huomattavan alhainen ikä ja se, ettei hänellä ollut mitään kokemusta poliisihallinnosta. Se oli tosin puuttunut Pentiltäkin, mutta hänen kanssaan saattoi samaan ikäpolveen kuuluva ylempi päällystö jakaa kokemukset rintamalta, mikä oli hyvin tärkeä ja voimakas ihmisiä yhdistävä tekijä. Ja vaikka talon omien kolmikymppisten piirissä toisaalta arveltiin, että elämä nuoren päällikön johdolla voisi olla entistä mutkattomampaa, tarttui omien esimiesten avoimesti osoittama epäluulo jossain määrin alaisiin.¹⁴

Seppo Tiitisestä koetettiin hankkia Ratakadulle tietoa sieltä, mistä sitä oli saatavilla. Yksi tietolähde oli sisäministeri Uusitalon poliittinen sihteeri, joka antoi miehestä positiivisen lausunnon. Tosin sillä varauksella,

että ikänsä puolesta Tiitiselä oli vielä paljon oppimista. Supon arvioksi jäi, että Tiitinen olisi ollut jonkinlainen hätäratkaisu ylivoimaisen ehdokkaan, kansanedustaja Lasse Äikkään (Keskustapuolue) jälkeen.¹⁵ Nimi oli ilmeisesti ollut mukana seuraajaspekulaatioissa, ja muodollisesti kaikki tuntui olevan miehessä kohdallaan. Äikäs oli poliisin poika, varatuomari ja nimismies, kunnes valittiin keskustapuolueen edustajana eduskuntaan 1975. Hän toimi Kekkosen valitsijamiehenä vuoden 1978 vaaleissa ja valtakunnallisen poliisiasian neuvottelukunnan puheenjohtajana. Häntä ei kuitenkaan nimitetty, jos hän oli kunnolla ehdollakaan. Sen sijaan Lasse Äikkästä tuli vuotta myöhemmin toukokuussa 1979 Mauno Koiviston II hallituksen puolustusministeri.¹⁶ Ehkei hyvää politiikkaa haluttu pilata virkamiesuralla.

Kolmas Arvo Pentin aikana pieleen mennyt Suomen viralliseen ulkopoliittikkaan kytkeytyvä seikka olivat Pentin henkilökohtaiset suhteet KGB:hen. Kekkosen lähipiiriin kuuluvana entisenä ministerinä sellaiset olivat olemassa jo vanhastaan. KGB:n tavoitteiden ja toimintatapojen osalta oli kuvaavaa, että heti kun Pentin nimitys alkoi näyttää selvältä, kutsui PR-linjan Albert Akulov Pentin lounaalle ja elvytti jo hiipumaan päässeen suhteen. Epäilemättä tämä tapahtui presidentin siunauksella, kuten myöhemmin Tiitisen kohdalla. Pian seurasi vierailukutsu Moskovaan, missä KGB katsoi Pentin tehneen yhteistyösopimukseksi tulkitun lupauksen toimia yhteistyössä Nato-maiden (käytännössä Yhdysvaltojen ja Ison-Britannian) tiedustelupalvelujen toiminnan paljastamiseksi Suomessa silloin, kun toiminta kohdistui joko Neuvostoliittoon tai Neuvostoliiton ja Suomen suhteita vastaan. Tilaa tulkinnoille suhteen laadusta jäi myös suojelupoliisin sisällä, missä tieto vierailusta paljastui kenttähenkilöstölle Pentin rajanylitystietojen saapuessa Ratakadulle. Epäilyjä ja suoranaisia pelkoja talon sisällä eivät lieventäneet havainnot Pentin syntymä- ja muiden merkkipäivien kunniaksi järjestetyistä tilaisuuksista, joissa oli yleensä paikalla vahva Tehtaankadun edustus.¹⁷

Jos KGB ajatteli saaneensa tiedustelumaailman päävoiton, oman agenttinsa vieraan valtion turvallisuuspoliisin johtoon, jäi riemu ennenaikaiseksi. Suhteen mahdollisuudet jäivät kaikesta päätellen lopulta hyödyntämättä Pentin vetäytyessä taustalle viraston operatiivisesta johtamisesta. Pentti antoi itsekin alaistensa ymmärtää, ettei hänelle tarvinnut

raportoida aina kaikista läntisten palveluiden kanssa sovitusta yhteistyön muodoista toteamalla, että ”hoitakaa te pojat vain”. Kuin varmemmaksi vakuudeksi Kekkonen kielsi erikseen Penttiä antamasta neuvostoliittolaisille esimerkiksi näiden pyytämiä Yhdysvaltojen tiedustelua koskevia tietoja.¹⁸ Ehkä Pentti korosti Tiitiselälle yleisen ymmärryksen ja arvostelukyvyyn tärkeyttä juuri siksi, että koki niiden osalta itse epäonnistuneensa. Niin tai näin, Tiitiselälle niiden merkitys kirkastui viimeistään huhtikuun lopulla, jolloin hänelle tehtiin selväksi, mitä suojelupoliisin toiminnan menestyksellinen johtaminen Suomen puolueettomuuspolitiikan puitteissa edellytti. Presidentti Kekkonen jätti tämän puolen perehdyttämisen Ahti Karjalaisen (Keskustapuolue) tehtäväksi.

Erään huhtikuisen ulkoasiainvaliokunnan kokouksen jälkeen Karjalainen tuli kertomaan Tiitiselälle saaneensa presidentti Kekkoselta tehtäväkseen tutustuttaa hänet erääseen henkilöön. Karjalainen sanoi järjestävänsä tässä tarkoituksessa myöhennetyn iltapäiväkahvitilaisuuden, johon Tiitinen tulisi saamaan kutsun. Kun hän sitten 20.4.1978 meni Karjalaisen Munkkiniemessä sijaitsevaan kotiin, saapui sinne myös englantilaista lordia muistuttava harmaahiuksinen herra, Neuvostoliiton suurlähetystön ministerineuvos, Helsinkiin KGB-residentiksi vuonna 1977 palannut Viktor Vladimirov.¹⁹ Mies, joka oli profiloitunut Suomen ja Neuvostoliiton poliittisten ja taloudellisten suhteiden edistämiseen suomalaisen yhteiskunnan merkittävimpien ja tärkeimpien henkilöiden kanssa.

Mitä luultavimmin aloite tilaisuuden järjestämiseen oli tälläkin kerralla tullut KGB:n suunnalta. Olihan sen tavoitteena ollut jo Alhavan ajoista saakka muodostaa suojelupoliisin kanssa suhde, jonka avulla KGB saisi laimennettua suojelupoliisin siihen kohdistamaa valvontaa ja vastatoimia.²⁰ Virallinen yhteys suojelupoliisin ja lähetystön vastatiedustelua (KR-linja) edustaneen konsulin välillä oli toki ollut olemassa suojelupoliisin perustamisesta lähtien, mutta sen tarkoituksena oli lähetystöturvallisuuden ja valtiovierailujen tiimoilta tarvittavan yhteistyön hoitaminen. Kanavan avulla oli kyllä pyritty vaikuttamaan suojelupoliisin toimintaan, mutta heikolla menestyksellä. Alhavan ja tämän päällikkökaudella konsulina toimineen Grigori Golubin suhde säilyi kaikista yrityksistä huolimatta jäykkänä, vaikka jonkin verran joutui Alhavakin tulemaan vastaan. Paljoa paremmin ei Alhavan kanssa onnistunut myöskään Vla-

dimirov. Pentin aikana oli puolestaan tehty virheitä toisessa ääripäässä – tultiin ilmeisesti liiaksi iholle, mikä johti Pentin vetäytymiseen operatiivisesta toiminnasta.

Tiitisen nimitys tarjosi KGB:lle uuden mahdollisuuden samaan aikaan, kun Suomi ja Neuvostoliitto vakuuttivat yhteisellä lehdistötiedotteella yya-sopimuksen 30-vuotisjuhlinnan aikana, että sopimus muodosti ja tuli muodostamaan Suomen ja Neuvostoliiton keskinäisten suhteiden vankan perustan niin poliittisella, taloudellisella, kaupallisella, sivistyksellisellä kuin muillakin aloilla. Muutenkin oli neuvostoliittolaisten taholta kevään aikana korostettu ”uuden poliittisen ilmapiirin” alkua maiden välisissä suhteissa.²¹

Nämä aiemmat kokemukset ja otollinen ajankohta saivat Vladimirovin toimimaan epäilemättä Tiitisen kanssa entistä harkitummin. Tilaisuutta ei tullut pilata kiirehtimällä siksikään, että Tehtaankadulla Tiitinen oli varmasti arvioitu erittäin kehityskelpoiseksi kohteeksi, sillä hän oli tunnettu paitsi johdonmukaisena Kekkonen ulkopoliitiikan kannattajana myös Neuvostoliittoon hyväntahtoisesti suhtautuvana henkilönä. Ja tuskin nuorta ikääkään luettiin haitaksi. Kun lisäksi poliisiasioista vastannut sisäministeri Eino Uusitalo kuului Vladimirovin läheisiin ystäviin, näki tämä epäilemättä tilanteen tarjoamat mahdollisuudet sellaisen suhteen luomiselle suojelupoliisin ja KGB:n välille, joka toisi viimein nämä toisiinsa epäluuloisesti suhtautuneet valtionelimet yya-hengen vaikutuspiiriin.²²

Ahti Karjalaisen kotonaan järjestämän tilaisuuden tavoitteena oli saada aikaan Tiitisen ja Vladimirovin välille säännöllinen tapaamisjärjestely, joka yleisemmällä ja poliittisemmalla tasolla täydentäisi jo olemassa ollutta konsulin kautta ylläpidettyä suhdetta. Vladimirovin varovaista etenemistä osoittaa, että illan aikana käydyssä keskustelussa Tiitinen oli vielä lähinnä kuunteluoppilas ja kirjasi esillä olleet suhteen peruseriaatteet ylös Karjalaisen ja Vladimirovin välisen keskustelun joukosta. Tärkeimmäksi opiksi jäi, että keskinäisten asioiden hoidossa tärkeintä oli luottamus ja rehellisyys. Ja se, että silloin, kun suojelupoliisi katsoi aivan välttämättömäksi puuttua johonkin neuvostoliittolaisten toimintaan, tulisi sillä olla asiassa vahva ja varma näyttö. Vladimirov ei siten yrittänytäkään väittää, etteikö puuttumistarvetta voisi tulla, mutta silloin kun tulisi, olisi tällaiset vaikeat kysymykset syytä hoitaa epävirallisesti